

Sygn. akt V CSK 51/14

POSTANOWIENIE

Dnia 9 stycznia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosław Bączyk (przewodniczący)

SSN Agnieszka Piotrowska

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku M. S.
przy uczestnictwie Skarbu Państwa - Prezydenta Miasta T.,
A. S.- M., A. S. i małoletniej D. M. reprezentowanej przez matkę A. S.- M.
o stwierdzenie nabycia spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 9 stycznia 2015 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczynie
od postanowienia Sądu Okręgowego w K.
z dnia 19 sierpnia 2013 r.,

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w T. postanowieniem z dnia 14 lutego 2013 r. odmówił zatwierdzenia uchylenia się od skutków prawnych złożonego przez uczestniczkę A. S. – M. oświadczenia o odrzuceniu spadku po spadkodawcy J. S., ostatnio stale zamieszkałym w B., złożonego w dniu 10 listopada 2003 r. przed Generalnym Konsulem Federacji Republiki Niemiec i przyjęcia oświadczenia, że spadek przyjmuje wprost; stwierdził, że spadek po tym zmarłym nabyły na podstawie ustawy jego matka K. S. i uczestniczka A.S. - M. po ½ części każda z nich.

Z ustaleń poczynionych przez ten Sąd wynika:

Spadkodawca zmarł w Niemczech w miejscowości R. w dniu 19 czerwca 2003 r. W chwili śmierci posiadał obywatelstwo polskie, był żonaty z M. S.; ze związku tego pochodzi córka A. S. Przed Sądem Rejonowym w B. w dniu 17 lipca 2003 r. M. S. złożyła, w imieniu własnym i małoletniej A., oświadczenie o odrzuceniu spadku po J. S., co Sąd ten potwierdził. Na złożenie tego oświadczenia imieniem małoletniej córki wnioskodawczyni uzyskała zgodę sądu rodzinnego.

W dniu 10 listopada 2003 r. przed Generalnym Konsulem Federacji Republiki Niemiec w W. matka spadkodawcy K. S. i siostra A.S. – M. złożyły oświadczenia o odrzuceniu spadku po zmarłym. Ojciec spadkodawcy zmarł przed nim, a matka K. S. zmarła w dniu 15 maja 2012 r. Uczestniczka A. S. – M. była siostrą spadkodawcy.

Przed sądem w Niemczech nie toczyło się i nie toczy postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku; nie został sporządzony akt poświadczenia dziedziczenia.

Sąd Rejonowy stwierdził, że zgodnie z art. 34 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290, ze zm., dalej „p.p.m.”), w brzmieniu obowiązującym w dniu otwarcia spadku, właściwym w sprawie było prawo ojczyste spadkodawcy, czyli prawo polskie. Zgodnie z art. 2 § 1 p.p.m. właściwość prawa ojczystego ma miejsce, nawet w sytuacji, gdy prawo innego państwa uznawałoby go za obywatela tego państwa. Według prawa polskiego oceniać należało także czynności dotyczące przyjęcia i odrzucenia spadku, dopuszczalność częściowego przyjęcia i odrzucenia spadku, granice czasowe, w jakich może być złożone oraz skutki przyjęcia i odrzucenia spadku.

Spadkodawca nie pozostawił testamentu, a zatem zgodnie z ustawowym porządkiem dziedziczenia, spadek po nim przypada w pierwszej kolejności jego żonie i córce. Złożone przez nie oświadczenia przed sądem niemieckim, spełniały wymagania, co do formy przewidzianej § 1944-1945 kodeksu cywilnego niemieckiego BGB. Oświadczenie to dotyczy wszystkich praw i składników majątkowych wchodzących w skład masy spadkowej, nie może być ograniczone tylko do jakiejś jego części. Oświadczenie o odrzuceniu spadku jest jednorazowym aktem, odnoszącym się do całego spadku, bez względu na miejsce jego położenia.

W dalszej kolejności do spadku dochodzą matka i siostra zmarłego, dziedziczące w równych częściach. Złożone przez nie oświadczenia o odrzuceniu spadku nie odniosły skutku, ponieważ zgodnie z prawem polskim jedyną dopuszczalną formą odrzucenia spadku było złożenie oświadczenia przed sądem lub notariuszem. Nie została przewidziana możliwość złożenia tego oświadczenia na terenie Rzeczypospolitej Polskiej przed konsulem obcego państwa. Wniosek uczestniczki A. S. – M. o uchylenie się od skutków oświadczenia złożonego przed Generalnym Konsulem Federacji Republiki Niemiec był bezprzedmiotowy.

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy w K. oddalił apelację wnioskodawczynie, podzielił ustalenia faktyczne i ocenę prawną, dokonane przez Sąd pierwszej instancji. Stwierdził, że oświadczenia matki spadkodawcy i jego siostry złożone zostały w formie nieprzewidzianej przez prawo polskie. Czynności te nie odpowiadały, stosownie do art. 34 p.p.m., prawu ojczystemu zmarłego, jak też prawu miejsca ich dokonania (art. 12 p.p.m.). Nie było podstaw do przyjęcia, że oświadczenia matki zmarłego i uczestniczki należało ocenić na podstawie prawa niemieckiego.

Wnioskodawczynie powołała w skardze kasacyjnej podstawę przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. Naruszenie prawa materialnego połączyła z błędną wykładnią art. 12 p.p.m., polegającą na przyjęciu, że oświadczenie złożone przed konsulem obcego państwa było złożone na terytorium Polski. Doprowadziło to do nieprawidłowego ustalenia, że dla oceny skuteczności tego oświadczenia, nie było wystarczające dochowanie formy przewidzianej przez przepisy prawa obcego. Skarżąca domagała się uchylenia zaskarżonego postanowienia w całości i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zasadniczy zarzut skarżącej dotyczył nieprawidłowego przyjęcia przez Sąd Okręgowy, że oświadczenia matki i siostry spadkodawcy o odrzuceniu spadku złożone zostały na terytorium Polski, gdy tymczasem siedziba konsulatu obcego państwa w Polsce objęta jest sferą działania tego państwa wysyłającego, sprawującego zwierzchnictwo administracyjne nad swoim przedstawicielstwem dyplomatycznym i konsularnym. W doktrynie prawa wykształciły się, w odniesieniu do prawnej przynależności terytoriów zagranicznych placówek dyplomatycznych, w tym urzędów konsularnych, w publicznoprawnym rozumieniu, trzy koncepcje: teoria eksterytorialności, teoria umownego terytorium państwa wysyłającego (terytorium fikcyjne lub quasi – terytorium) oraz podejście zakładające, że terytoria zajmowane przez placówki dyplomatyczne należą wyłącznie do państwa przyjmującego. Pierwsza z nich zakłada, że terytorium zajmowane przez placówkę państwa wysyłającego, stanowi część terytorium tego państwa i wyjęta jest spod jurysdykcji państwa przyjmującego, ponieważ na to terytorium rozciąga się suwerenność państwa wysyłającego. Stoi ona w sprzeczności z zasadą suwerennej równości państw, powszechnie uznawanej w prawie międzynarodowym. Mimo uznawania jej za błędną, w praktyce jest stosowana. Koncepcja umownego terytorium państwa wysyłającego oparta została na uznawaniu, że statki morskie, powietrzne oraz obiekty kosmiczne, poruszające się pod flagą tego państwa są objęte jego zwierzchnictwem. Obejmuje ona również sprawowanie jurysdykcji nad zajęтыми statkami pirackimi przez państwo, które dokonało zajęcia. Nie są zaliczane do takich obiektów terytoria placówek zagranicznych obcych państw. Zgodnie z ostatnią koncepcją, terytorium zajmowane przez zagraniczną placówkę dyplomatyczną, w tym konsularną, należy wyłącznie do państwa przyjmującego, także w publicznoprawnym rozumieniu. Uwzględnia ona suwerenną równość państw, dominuje w teorii prawa międzynarodowego, jest jedną z podstawowych zasad prawa międzynarodowego, objętych Kartą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. Jednak nie wszyscy przedstawiciele nauki prawa oraz praktycy uznają ją za normę oczywistą.

Przynależność cywilnoprawna nie ma wpływu na stosowanie na terytorium i w pomieszczeniach placówek zagranicznych jurysdykcji państwa przyjmującego,

ponieważ obejmuje ona stosunki cywilnoprawne równorzędnych kontrahentów, reprezentowanych przez przedstawicieli określonych państw.

Konwencja Wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych sporządzona w dniu 18 kwietnia 1961 r., weszła w życie w Polsce z dniem 19 kwietnia 1965 r. (Dz.U. Nr 35, poz. 232), a Konwencja Wiedeńska o stosunkach konsularnych sporządzona w dniu 24 kwietnia 1963 r., weszła w życie w Polsce w dniu 12 listopada 1981 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98, dalej: „konwencja wiedeńska”). Republika Federalna Niemiec przystąpiła do obu Konwencji, odpowiednio w dniu 11 listopada 1964 r i w dniu 7 września 1971 r. W ich preambułach wskazane zostało, że uwzględniają one cele i zasady Karty Narodów Zjednoczonych, dotyczące suwerennej równości państw, utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz rozwoju przyjaznych stosunków między narodami; celem przywilejów i immunitetów nie jest zapewnienie korzyści poszczególnym osobom, lecz zapewnienie skutecznego wykonywania funkcji przez misje dyplomatyczne i urzędy konsularne w imieniu ich państw; normy międzynarodowego prawa zwyczajowego będą nadal obowiązywać w sprawach, które nie zostały wyraźnie uregulowane postanowieniami niniejszych konwencji. Przyznane przez Konwencje Wiedeńskie, dwustronne umowy i ustawodawstwo wewnątrzpaństwowe nietykalność oraz immunitety obejmujące pomieszczenia placówek zagranicznych, możliwość posiadania własności i innych praw majątkowych do nich, wprowadzają jednocześnie regulacje dotyczące uzyskania zezwoleń na ich nabycie i wykorzystywanie, nakładają określone zakazy i ograniczenia ze strony państw przyjmujących, a także dopuszczają możliwość ich wyłączenia. Władza państwa przyjmującego i tym samym suwerenność oraz jurysdykcja obejmuje całe terytorium, łącznie z zajmowanym przez przedstawicielstwa dyplomatyczne i konsularne innych państw. Eliminuje to możliwość sprawowania tych funkcji na tym obszarze przez inne państwa i prowadzi do konkluzji, że terytorium placówek dyplomatycznych przynależy do państwa przyjmującego. Brak uregulowań prawnych tak w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak i ustawach, które przewidywałyby dopuszczalność ograniczenia terytorium Państwa na rzecz przedstawicielstw dyplomatycznych innych państw. Ustawa z dnia 13 lutego 1984 r. o funkcjach konsulów Rzeczypospolitej Polskiej (jedn. tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 215,

poz.1823, ze zm.) także nie zawiera postanowień wskazujących na uprawnienie Polski do terytorium polskich placówek konsularnych usytuowanych w innych krajach.

Nawiązanie stosunków konsularnych między państwami następuje za wzajemną zgodą (art. 2 ust. 1 Konwencji z 24 kwietnia 1963 r.); aprobaty państwa przyjmującego wymaga utworzenie urzędu konsularnego, określenie jego siedziby, klasy oraz akceptacja obsadzania funkcji konsula.

Na zasadach wzajemnego przestrzegania, suwerennej równości, integralności terytorialnej i nietykalności granic ułożone zostały stosunki sąsiedzkie i przyjazna współpraca, w tym rozwijanie i intensyfikowanie stosunków prawnych i konsularnych przez Rzeczpospolitą Polską i Republikę Federalną Niemiec w Traktacie podpisanym w Bonn w dniu 17 czerwca 1991 r.

Powyższe względy prowadzą do wniosku, że polskie stosunki dyplomatyczne z innymi państwami ułożone zostały zgodnie z zasadą przynależności terytorium placówek zagranicznych do państwa przyjmującego, która oparta jest na wzajemnym poszanowaniu suwerennej równości państw. Nie zasługiwało na podzielenie stanowisko wnioskodawczyni, że czynności dokonane przez matkę i siostrę spadkodawcy przed konsulem obcego państwa w Polsce należało traktować jako czynności działane w tym państwie obcym i jeżeli spełniały wymagania co do formy obowiązującej w tym państwie, wywołały skutek w Polsce, stosownie do art. 12 zdanie drugie p.p.m.

Spadkodawca w chwili śmierci posiadał obywatelstwo polskie, a zatem zgodnie z art. 34 p.p.m., właściwe w sprawie jest prawo polskie. Przyjęte zostało w orzecznictwie, trafne zapatrywanie, że statutem spadkowym objęty jest porządek dziedziczenia oraz możliwość określenia przez spadkodawcę odmiennego od porządku ustawowego dziedziczenia po sobie (por. postanowienie z dnia 12 lutego 2013 r., II CSK 249/11, OSNC-ZD 2013, nr 4, poz. 75). Poza tym statut ten obejmuje kwestie przyjęcia lub odrzucenia spadku, ocenę możliwości przyjęcia i odrzucenia spadku, dopuszczalność częściowego przyjęcia lub odrzucenia spadku, treść składanego w tym względzie oświadczenia woli, granice czasowe, w jakich może być ono złożone, skutki przyjęcia lub odrzucenia, wpływ wad oświadczenia woli na skuteczność przyjęcia lub odrzucenia spadku, a także tego,

czy przyjęcia spadku wprost może dokonać osoba fizyczna niemająca pełnej zdolności do czynności prawnych (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lipca 2005 r., IV CK 20/05, OSNC 2006, nr 6, poz.106).

Zagadnienie prawa właściwego dla określenia formy wymaganej dla oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku reguluje art. 12 p.p.m., stanowiąc, że forma czynności prawnej podlega prawu właściwemu dla tej czynności; wystarczy jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność została dokonana. Zakresem tego uregulowania objęte są wymagania dotyczące sposobu wyrażenia oświadczenia woli (forma ustana lub pisemna), udziału przy dokonywaniu czynności innych osób lub organu państwowego, uwierzytelnienia (np. podpisu). Wykracza poza jego ramy wymaganie uzyskania zgody osoby trzeciej albo organu państwowego na dokonanie czynności prawnej, ponieważ stanowi ono materialnoprawną przesłankę dokonania tej czynności prawnej. W postanowieniu z dnia 15 kwietnia 2011 r., III CSK 223/10 (OSNC 2012, nr 1, poz. 3) Sąd Najwyższy przyjął, że w odniesieniu do czynności prawnych, w których wymagane jest złożenie oświadczenia woli wobec określonego organu państwowego, miejscem ich dokonania jest miejsce działania tego organu. Czynności te są dokonane dopiero z chwilą złożenia oświadczenia woli wobec określonego organu, wówczas dopełnia się istotny element stanu faktycznego tej czynności, decydujący o zachowaniu formy, warunkującej jej skuteczność. Oświadczenie bez wymaganego aktu złożenia wobec określonego organu państwowego jest pozbawione doniosłości prawnej. Jeżeli o dokonaniu tych czynności decyduje chwila ich złożenia wobec tego organu, to miejsce działania tego organu powinno być uznane za miejsce, w którym dochodzi do ich dokonania. Pogląd ten podziela Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę wnioskodawczynie. Oświadczenia woli matki i siostry spadkodawcy o odrzuceniu spadku, nie zostały złożone, stosownie do art. 12 zdanie pierwsze p.p.m., z uwzględnieniem wymagań przewidzianych w art. 1015 § 1 i art. 1018 § 3 k.c., a procesowych w art. 640 k.p.c. Skoro czynności te były podjęte w Polsce i prawo polskie jest właściwe w sprawie, zgodnie z art. 34 p.p.m., to nie było podstaw do rozważania alternatywnej właściwości prawa miejsca dokonania

czynności, przewidzianej w art. 12 zdanie drugie p.p.m., zwłaszcza że znajdowało się ono także w Polsce.

Z uwagi na to, że oświadczenia woli nie zostały złożone ani sądowi jako organowi właściwemu, ani przed notariuszem będącym funkcjonariuszem zaufania publicznego, trafnie uznane zostały przez Sądy obu instancji za pozbawione doniosłości prawnej. Zagadnienie dotyczące skutku tych oświadczeń woli na obszarze państwa wysyłającego nie było objęte zakresem kognicji Sądów obu instancji, a tym samym nie może być przedmiotem rozważań w postępowaniu kasacyjnym.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. Orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego wynika z zasady przewidzianej w art. 520 § 3 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.